

Film, ki ga ni bilo

1. del

Ljudstvu lahko odvzameš pravico, da izrazi svoj pogled na svet, s tem, da mu odvzameš orodje, ki ga dela vidnega, slišnega in mislečega. Tako mu odvzameš možnost prezentacije in ljudstvo bo zbledelo najprej iz registra človeka kot bitja preteklosti, nato človeka kot ustvarjalca in nazadnje še človeka, ki hoče spremeniti svet. In če hočeš, da se ohrani le tvoj pogled na svet, potem nikar ne glej podob, ki jih nisi ustvaril sam, kajti drugod morda ne boš spregledal praznine, iz katere zreš, svojega konca.

Na nobenem festivalu, na katerem sem kdajkoli bila, na vhodu nobene kinos dvorane, mimo katere sem kdajkoli šla, in na nobenem napovedniku, katerega sem kdajkoli preletela, nisem zasledila filma, ki bi prihajal iz Iraka. Navsezadnje pa pišem o Njem, s katerim se nikoli nisem srečala. Ne vem, koliko se vas je že kdaj lotilo česa podobnega, ampak zame je to verjetno prvič. Ideja o odkrivanju sledi filmskih podob, ki se me niso nikoli dotaknile, je padla z neba kot ideja o iraški kinematografiji. Sprva se mi je zdela zelo vznemirljiva, nato vedno manj, saj ni nikoli preseгла nezmožnosti svojega upredmetenja. Kmalu sem ugotovila, da je iraški film nekakšen manko v poznavanju svetovne filmske zgodovine večine uveljavljenih filmskih kritikov v Sloveniji in tudi nekaterih tujih. Zato je besedilo v nadaljevanju le nekakšen poskus obuditve nečesa, kar ni nikoli zaživel in naivno oriše duha kulture podob, ki so zbledele in jih nihče več ne pomni, zato po njih tudi nihče več ne povprašuje.¹

Zato: kaj pravzaprav Iračanom pomeni kino v času, ko je drugod po svetu že veleblagovnica, v kateri kupujemo fantazme. Kjer zastor ne igra več ključne vloge, temveč je le še sled nečesa, kar je kino nekoč bil in zbujal, odhod v Temo.

O iraškem kinu se danes govori le, ko v njem eksplodira bomba. Nepomemben podatek je, kateri film se je takrat vrtel, kaj so ljudje v temi gledali oz. kaj so želeli videti. Edini podatek so žrtve, pa čeprav ne izvemo, žrtve česa so. Ali so žrtve podob ali tistih, ki podobe uničujejo zato, da bi ohranili svoj pogled na

¹ Temelji na prevodu in združitvi dveh krajših besedil, ki jih lahko najdete na spletu: Iraqi Cinema: In the beginning it was Interesting, Edifying and Funny, Khayriya Al-Mansourja ter No more heroes, Rorija McCarthija.

svet. Časniki jih imenujejo "islamski bojovníki", ki nasprotujejo prikazovanju pornografskih filmov, zato naj bi zastopali Moralo.

Domače produkcije v Iraku v zadnjih letih ni, zato se v kinematografih prikazujejo le tuji filmi (tudi ameriški) in starejši filmi, ki so jih že vsi sili in ki nimajo gledalcev. Ampak kuni še vedno delujejo. Še vedno deluje tudi univerza, ki vzgaja režiserje, ki nato odidejo ali v tujino ali delajo za televizijo, ki je državna, ali pa snemajo videofilme, sami zase. Zato se ne smemo čuditi, da je film prenehal biti medij ljudstva, saj je v njem izginil njihov pogled. Edini medij, ki jim je preostan, je gledališče, ki ni prestopilo teritorialnih meja in zato nikogar ni ogrozalo. Edino gledališču je uspelo ohraniti določen privilegij. Državna oblast je bila namreč veliko bolj prizanesljiva pri odobritvi igre, ki se je nato uprizarjala in v katero kasneje ni več posegala. V gledališču si lahko slišal družbenopolitično kritiko, česar pri filmu nisi mogel nikoli. Meščani so množično drli na predstave ter plačevali tudi desetkrat dražje vstopnice kot za kino, da so lahko videli predstave, ki so vsak teden doživljale premiere. Da se je število obiskovalcev kina močno zmanjšalo, je pripomogla tudi državna (piratska) mladinska televizija, ki je bila ustanovljena v začetku devetdesetih. Na njej so prikazovali uspešnice zahodnih držav, predvsem ameriške, komaj teden dni po njihovi svetovni premieri.

Če bi lahko govorili o iraški kinematografiji in za to imamo skoraj dovolj dober razlog, vsaj sto celovečernih filmov, potem lahko govorimo o njej kot o majhnem fragmentu znotraj obsežne arabske kinematografije in vedno v odnosu do egipčanske. Filmii so se delali ali s pomočjo Egipta ali kot njihova domača konkurenca. Kljub ugodni kinematografski legi, med Egiptom in Iranom, ki danes veljata za kinematografsko najmočnejši in najprepoznavnejši v Arabiji, ji razen v sedemdesetih letih nikoli ni uspelo prodreti iz same sebe, v tujino. Tudi nedaleč stran od filmsko produkcijske najmočnejše države na svetu, Indije, ni mogla vzpostaviti resne produkcijske in distribucijske povezave z drugimi državami zunaj arabskega sveta, ki bi jo morda lahko rešile pred zatonom.

Prva filmska projekcija na tleh arabskega sveta je bila v Aleksandriji, Egiptu na začetku leta 1896, prva projekcija v Kairu pa konec leta 1896, natanko leto dni po prvi filmski projekciji nasplah, v Parizu, 28. decembra 1895. Do prve projekcije v Iraku je moralo miniti več kot deset let. Bila naj bi 26. julija 1909. leta v bolnišnici v Al-Karkhu, zahodno od Bagdada. Od kod so filmi (predvsem angleški) oz. "igrane stvari", kot jih je poimenovalo tedanje očarano bagdadsko občinstvo, pravzaprav prišli, se ne ve.

Nova oblika umetnosti je bila zanimiva tudi za podjetne kroge, ki so z reklamami v časopisu leta 1911 vabili gledalce in jim nato ogled projekcij tudi zaračunali. Projekcije so bile v parku, ki je bil prizorišče kina, imenovanem Blockie. Imenovali so ga po prvem trgovcu, ki je uvozil projektor. Blockie velja za prvi kino v Bagdadu in dogodki v njem (parku) so sprožili govorice v družbenih, kulturnih in novinarskih

krogih. Nastalo je več tiskovnih reportaž in komentarjev o tem kinematografu.

V dvajsetih letih so časopisi veliko poročali o novih filmih tujih filmskih ekip, ki so obiskale Irak in posnele trenutno dogajanje, ki so ga nato prikazovale v filmskih dvoranah prestolnice. Državno kino je prikazoval prizore s Spomladanske slovesnosti iraške vojske (Spring ceremony of the Iraqi Army) in Vzlet civilnega letala v Basri (Launching a Civilian Airplane in Basra) leta 1927.

V 30. letih se je število projekcij, kinodvoran in veliko zanimanje medijev še povečalo. Sledili so poskusi lastne iraške produkcije. Najprej se je tega lotil znani trgovec Hafez Al-Qadi, ki je leta 1938 odšel v Anglijo po opremo. Poskus filmskih posnetkov je bil, kot tudi številni drugi, ki so mu sledili, neuspešen. Verjetno iz povsem tehničnih razlogov.

Začetek uspešnosti iraške kinematografije sega šele v zgodnja 40. leta, ki se je začela graditi okoli podjetij, ki so jih podpirali filmski ustvarjalci iz Francije, Libanona in Egipta, ki je tedaj že veljal za pionirja filmske industrije arabskega sveta. Filmske družbe so ustanovili številni bogataši, ki so si nakopičili bogastvo z vojno. Prva izmed njih je bila Baghdad Films Limited, ustanovljena leta 1942, ki ji ni uspelo producirati niti enega filma.

Sonce filmske industrije je nato vzšlo po končani vojni. Zasebni sektor namreč do začetka 40. let ni bil vpleten v produkcijo, temveč le v uvoz in distribucijo tujih filmov. V tem času je bilo distribuiranih kakšnih 400 filmov, od katerih jih je bilo 300 posnetih v Egiptu, v arabščini, drugi nearabski so bili v arabščini podnaslovljeni.

Prvi iraški film je leta 1946 naredil **Al-Rashid** v iraški-egipčanski filmski družbi. Režiser je bil **Niazi Mostafa**, film pa nosi naslov *The Easterner (Ibn Al-Sharq)*. V njem je nastopalo veliko slavnih arabskih igralk in igralcev štiridesetih let, med njimi večinoma egipčanskih. Prikazovali so ga istega leta, v času bajrama, proti koncu leta. Po projekciji filma, ki ga je režiral egiptovski režiser **Ahmed Kamel Morsi**, *Laila in Iraq*, je zasebni sektor zamrl. Nihče si ni upal več tvegati produkcije filma v zgodnjih petdesetih, do nastopa posameznikov nove generacije, kot so Yasser Ali Al-Nasser, ki je leta 1953 ustanovil družbo Dunya Al-Fan (Art World), katere produkcija je bila odvisna izključno od iraških sredstev. Prvi film v njihovi produkciji je bil prikazan leta 1955 z naslovom *Fitna and Hassan (Fitna wa Hassan)* in v režiji **Haidarja Al-Omarja**. V tem času nastane tudi prvi barvni film in prvi film, ki je temeljil na zgodovinskih dogodkih v Iraku, *Nebuchadnezzar (Nabokodnassar)*, 1960). (Do prvega filmskega epa, *Al-gaadi siyya*, Salah Abu, 1982, mine še dodatnih 30 let.)

Z ustanovitvijo številnih družb in agencij je produkcija končno splavala. Nastala je velika mešanica tehnično slabih filmov in nekaj dobrih, ki so vodili zvezdnike skozi dolga popotovanja. Ljubezenske zgodbe z iraškega podežolja in melodramatične romance, posladkane s petjem in plesom. Čeprav je šlo za poskus začetka filmske industrije, je bilo slišati očitke, da je bila to le zabava za dobiček, ki so jo vodili trgovci kot posel. In četudi so bili zgodnji iraški filmi popularni in dobičkonosni, so zelo

očitno nasprotovali socialističnemu redu kasneje dominantne iraške stranke Baas.

Prvi prevrat je iraška kinematografija doživela konec petdesetih let, ko so z vojaškim udarom odstavili kralja Fejsala, ki so ga postavili Britanci, in je nova vlada razpustila obširen in idealističen program družbene reforme. Po letih mrtvila državne filmske produkcije je bil leta 1960 ustanovljen prvi državni filmski sklad. Filmsko industrijo so v letu dni nacionalizirali in jo hitro podredili gibanju novih arabskih nacionalističnih idealov. Potem ko se je stranka Baas ponovno polastila oblasti z drugim udarom leta 1968 (in s tem pognala na oblast tudi Sadama Huseina), se je državni nadzor še okrepil. V poznih 60., ko se je stranka ugneznila, je filmsko industrijo, podobno kot večino druge bogate iraške kulture, pogoltnil propagandni stroj, ki ga je nadzorovala država.

Vloga zasebnega sektorja kot uvoznika in distributerja se je končala 1. aprila 1973, z odločitvijo iraške države, ki je postala edini uvoznik. Iraški zasebni sektor je nadaljeval svoje delo na področju produkcije, kjer ga ni ovirala nobena podobna odločitev, čeprav ni mogel ustvariti filmske industrije v pravem pomenu besede. Ko pa je 146. zakon o javnem skladu za film in gledališče (Public Foundation for Cinema and Theatre) leta 1975 podprl položaj socialističnega (javnega) sektorja, je začel zasebni sektor propadati.

Filmska industrija je cvetela in zgodnje melodrame so zamenjale zgodbe, ki jih je odobrila država. Sedemdeseta so bila zlato obdobje filma in iraški filmi so bili v tujini tudi nagrajeni. To so bili filmi, ki so idealizirali nove družbene reforme (*The Experiment*), filmi o razrednih bojih, ki so iz kmetov, delavcev in ribičev ustvarili heroje ter sovražnike trgovskega razreda (*The river, Al-Nahr*, 1977) ter filmi z očitnimi političnimi sporočili (*Mutawa and Bahiya*).

Na vrhuncu napete družbene in politične kampanje je Bagdad novačil Oliverja Reeda, da je zaigral v enem od klasikov iz tistega obdobja, *The great Question*, ki je dokumentiral upor proti britanski vladavini leta 1920.

Kmalu zatem je že bilo čutiti Sadamov vpliv in po njegovem naročilu so si sledili propagandni filmi o njegovem življenju. V filmu *The long days (Al-Ayyam al-tawila*, Tewfik Saleh, Terence Young, 1980) igra Sadamov bratranec, Sadam Kamel, ki je s Sadamom delil njegovo grozljivo podobo. Film je odigral odločilno vlogo v osebni mitologiji Sadamovega zgodnjega življenja, predvsem o njegovi vpletenosti v poskus umora Abdela Karima Kvasima leta 1959, generala, ki je leto poprej vodil udar. Sadam je bil v boju ranjen in je nato oblečen v beduina na konju pobegnil iz Bagdada. Po filmu sodeč je jahal štiri dni proti severu, proti svojemu domu v Tikrit, in bi skoraj utonil, ko je plaval čez Tigris v svobodo. Kasneje si je zgradil junaški mit, s katerim je hranil svojo krepkostno podobo.

Igralca Sadama Kamela je patriotska igra obvarovala pred diktatorjevim povsod prisotnim značajem. Nekaj časa mu je bil Kamel naklonjen in se je celo poročil s predsednikovo hčerjo Rino. Vendar se je nazadnje obrnil proti Sadamu. Leta

Slika 10: Preživljanje od ulice, foto: Francisco Ciavaglia (Pancho)

1995 sta Kamel in njegov brat, ki je bil višji general iraške vojske in močan člen režima, pobegnili v Jordanijo in razkrila skrivnosti iraškega režima. Sadam je bil razjarjen. V letu dni ju je zvabil nazaj v Irak in ju nekaj dni kasneje brutalno umoril.

Takrat je filmska industrija že propadala. Potem ko je Sadam napadel Kuvajt in ko so Združeni narodi Iraku naložili stroge sankcije (avgusta 1990), je filmska industrija naglo zamirala. Nova tehnična oprema, filmski trakovi in kemične sestavine za filmske laboratorije so bili prepovedani z novimi uvoznimi pravili, ki so jih uvedli, da bi ukrotili program Sadamovega kemičnega, biološkega in jedrskega orožja.

Od takrat do lani ni bilo nobenega novega filma na filmskem traku. Študentje akademije za sodobno umetnost (Academy of Fine Arts) v Bagdadu od poznih sedemdesetih let, odkar je bil ustanovljen oddelek za filmsko umetnost ter v osemdesetih oskrbljen z vrhunsko tehnično opremo, še vedno študirajo filmsko režijo.

Kurdski film je doživljal podobno usodo, le da je za vsak korak potreboval dodatnih deset let. Tako so v kurdskem mestu v Iraku (Sulejmanija) šele julija 1925 prvič predvajal film. Številni filmi, tudi uvoženi perzijski, so bili v sedemdesetih v Sulejmaniji prikazani s kurdskega podnaslovi. Še do nadaljnjega jih niso smeli prevajati v svoj jezik, kar je bilo v Iranu v navadi od šestdesetih let naprej. V 70. in 80. letih se je to spremenilo. Do leta 1970 so bile poklicne ekipe že na voljo, čeprav so morale delati v nekurdskih produkcijah. Nekateri kurdski študentje so študirali in se še naprej izpopolnjevali v kinematografiji, čeprav v tedanjih političnih razmerah niso imeli možnosti producirati filme v kurščini.

Kurdska kinematografija je nastala šele v poznih osemdesetih in zgodnjih devetdesetih. Leta 1989 so se v Iraku začele priprave na produkcijo prvega kurdskega filma, *Mem u Zin*. Snemanje je bilo napovedano za začetek leta 1990, s prisotnostjo kakšnih stotih kurdskega igralcev. V pripravih za scenarij je močno prepoznaten strog vladni nadzor. Po ljudski enačici, prevedeni v arabščino, je scenarij napisal arabski pisec, kar je bilo nato prevedeno v kurščino. Projekt ni bil dokončan, verjetno zaradi zalivske krize 1990–91. Končan je bil šele leta 1992 v turški produkciji in v režiji **Umita Elcija**, v turščini. In šele kasneje preveden v kurščino.

Hvala Nini, Wasimu, Iztoku, Mohsenu, Juretu in Marti.

LITERATURA

SHAFIK, V. (1998): *Arab Cinema, History and Cultural Identity*, The American University and Cairo Press, Cairo, Egypt.

McCARTHY, R. *No More Heroes*, <http://film.guardian.co.uk/print/0,3858,4558601-103550,00.html>

KHAYRIYA AL-MANSOUR: "Iraqi Cinema: in the beginning it was 'interesting, edifying and funny'", <http://www.islamonline.net/IOL-English/dowalia/art-2000-june-29/art2.asp>

HASSANPOUR, A. "Kurdish Cinema", <http://www.cogsci.ed.ac.uk/~siamakr/Kurdish/KURDICA/1999/MAY/cinema.html>

"Blast Hits Iraqi 'sex Cinema'" http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/3136808.stm